

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ ДИСТАНЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Теплінський Геннадій Вікторович

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств

Національний авіаційний університет, Україна

Анотація. Дана робота є продовженням розпочатого у на базі одного з болгарських вишів економічного профілю практичного аналізу проблем дистанційного навчання (Мукова Л.О.).

Одними з основних висновків автора в попередньому дослідженні з'явилися:

1) сучасний розвиток у країні вищої освіти знижує рівень теоретичності навчальних дисциплін та зводить вищу освіту до рівня середньої спеціальної освіти, що веде до зниження соціально-економічної ефективності вищої освіти;

2) впровадження дистанційної форми навчання, економічно більш вигідною через обмеженість фінансових ресурсів вузів, є здебільшого формою безрозбірною збільшення кількості студентів.

Головною суб'єктивною проблемою дистанційного навчання є слабкий контроль в оцінці знань.

Метою написання статті Л. О. Мукової «З практики дистанційного навчання бакалаврів у вузі (соціально-психологічні аспекти)» на основі практичного аналізу діяльності Міжнародної вищої бізнес-школи, Болгарія, Ботевград, було попередження вишам при виборі освітньої моделі про те, що перехід на дистанційне навчання може призводити до зниження ефективності навчального процесу.

З актуальності цієї проблеми, сформульована тема статті.

Об'єктом цього дослідження є найпоширеніша модель дистанційного навчання.

Предметом є аналіз поведінки учасників процесу дистанційного навчання.

Методи дослідження – аналіз практики.

Завдання дослідження: відображення реального стану дистанційної форми навчання студентів, визначення цілей та напрямів поведінки.

Показано сучасні тенденції у сфері дистанційного навчання: дисбаланс інтересів суб'єктів дистанційного навчання, зміна їхньої мотивації та форма взаємодії один з одним, зниження якості освіти.

Вхід інформаційних і комунікаційних технологій у наше життя логічно визначений економікою, що стрімко розвивається. Відкрилася нова можливість організації праці. Людина вже не просто робить дії, вона оперує інформацією. Такий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій заявив світові про те, що потрібні фахівці іншого рівня. Діяльність працівників, здатних керувати комп'ютерними системами та працювати у віддаленому режимі, сприяє зміні ставлення людей до самої інформації. Тепер вона виступає не в ролі товару, а виступає як інструмент вибору індивідуальних рішень.

Розвиток засобів масової комунікації, світових інформаційних мереж, комп'ютерних засобів навчання спричинив виникнення нового інформаційного суспільства. У сучасних умовах освіта розглядається як найважливіший фактор соціального та економічного прогресу через те, що основною цінністю сьогоденного суспільства є сама людина, яка має здатність до пошуку та освоєння нових знань, до прийняття нестандартних рішень. Економічний розвиток та інтенсивне нарощування технічного потенціалу не можуть забезпечити подальший розвиток держави без певного рівня культури та освіти. Інформатизація освіти

створює матеріальну та методологічну основу для нових форм здобуття освіти. Однією з таких форм є дистанційне навчання.

Термін «дистанційне навчання» (ДН) міцно увійшов до світового педагогічного лексикону. Його активно використовують, коли позначають форму здобуття освіти поза стінами навчального закладу.

Прийнята концепція про створення та розвиток системи ДН у державі звернула увагу освітнього та наукового співтовариства на дистанційне навчання як на форму навчання, альтернативну традиційному. Індустрія освітніх послуг під загальною назвою «дистанційне навчання» справляє колосальне враження масштабністю охоплення території, кількістю учнів, а також залучених до цього процесу викладачів, технічною складністю організації та супроводу процесу навчання в умовах ДН.

Якщо на початку свого становлення ДН застосовувалося виключно при отриманні додаткової освіти, то сьогодні ці технології знаходять своє застосування у повсякденному житті та залучають дедалі більшу кількість учнів. Йдеться не лише про дорослих, які навмисно обирають цю форму навчання, а й про молодь. Активне впровадження інформаційних технологій у процес навчання викликало безліч питань, які потрібно вирішувати. Багато наукових колективів, фахівці в галузі дистанційного навчання пропонують свій погляд на проблеми, що виникають, висловлюються щодо самої дефініції ДН, систематизують вже наявний досвід застосування подібних технологій.

Г. Кірслі та М. Мур пропонують наступне визначення. «Дистанційна освіта - це організоване відповідно до навчального плану навчання, яке зазвичай здійснюється в місці, відмінному від місця розташування викладача і, як наслідок цього, вимагає особливої методики складання навчального плану, спеціальних прийомів викладання, спеціальних способів комунікації та технологій, так само як і спеціального організаційного та адміністративного устрою».

Постає питання – чи є поняття «дистанційна освіта» та «дистанційне навчання» взаємозамінними, чи їх варто диференціювати. Вивчивши найпоширеніше тлумачення даних понять, зупинимося на наступному трактуванні навчання та освіти. Навчання - це спеціально організований процес отримання знань, умінь і навичок, а освіта виступає як результат навчання, виховання та розвитку особистості.

Дистанційна форма навчання не є новою, новими є технології комунікацій, які використовуються при її реалізації (Петькова Ю.). Дистанційне навчання визначається як метод навчання, при якому учень фізично відокремлений від навчального закладу.

Проблеми взаємодії між групами учасників ДН (студентами та викладачами) визначаються сутністю цієї форми навчання: взаємодія відбувається у віртуальному середовищі. Отже, важливо визначитися, що представляє це середовище, передусім, з погляду психології, оскільки процес навчання є первинно психологічним актом. У зв'язку з цим увагу привернула стаття болгарського психолога професора Бориса Мінчева.

Автор представляє два нових загальних психологічних поняття — біовіртуальність та психовіртуальність, а також розглядає генезис та наслідки їх еволюції. Б. Мінчев стверджує, що за культурними формами віртуальності стоять два типи природної віртуальності. Біовіртуальність є продуктом ранньої еволюції життя і включає чотири властивості — задоволеність, примітивну ідентичність, антиципацію і ендогенну мінливість на генетичному рівні.

При подальшій еволюції вони диференціюються та ієрархізуються, стаючи універсальною структурою психіки, яка є початковою формою психовіртуальності.

Людська творчість та ментальна функція уяви є кульмінацією біовіртуальності. Коли людина проявляється як творець, вона створює творіння з енергією та мотивацією, отриманими від природи. У свою чергу, комп'ютерна віртуальність є технічною формою віртуальності, яка латентно ґрунтується на біо- та психовіртуальності, властивих людям.

Згадані типи віртуальності є вторинними та третинними з точки зору їх біологічних аналогів. Радянський психолог А. М. Леонтьєв ще у 1972 р. стверджував, що мозок віртуально містить у собі не ті чи інші специфічні людські здібності, а лише здатність до формування цих здібностей. У сучасних умовах віртуальна психологічна реальність визначається як реальність, породжена психікою людини, тобто людина сприймає та переживає її не як породження власного розуму, а як об'єктивну реальність (Брудний О., Демільханова О.). Умовно приймемо вищезгадані тези за основу нашого трактування психології поведінки учасників процесу ДН, що є предметом нашого аналізу.

Студенти є ядром системи освіти. Перш ніж розпочати аналіз поведінки студентів ДН, звернемося до дослідження, проведеного у 2015 р. болгарським психологом Й. Янкуловою, доцентом Пловдівського університету, що аналізує психологічні особливості відносин студентів переважно денної форми до навчання в академічному середовищі.

Метою дослідження автора було вирішення завдання підвищення якості навчання. Програма дослідження включала дві гіпотези. Перша гіпотеза містила припущення про те, що студенти вважають за краще навчатися в академічному середовищі, в якому вони мають адекватне навчальне навантаження, відповідний соціально-психологічний клімат, ясність щодо перспектив навчання та професійної підготовки у поєднанні із сучасними методами викладання.

Відповідно до другої гіпотези, такі незалежні чинники, як стать, спеціальність, курс навчання, освітній ступінь та рейтинг університету мають статистично значущий вплив на ставлення до навчання. Проведене факторне дослідження ставлення до академічного середовища студентів у кількості 663 осіб у віці 18–46 років, чоловіків та жінок, які навчаються на бакалаврських програмах та у магістратурі кількох держуніверситетів: Шуменського університету, Національної спортивної академії, Софійського університету, Технічного університету, Національного університету, Університету архітектури, будівництва та геодезії з різних спеціальностей (інженерних, педагогічних та економічних) дозволило визначити ступінь відповідності прийнятих гіпотез реальній ситуації у вищій освіті.

Результати, отримані Й. Янкуловою: припущення, сформульоване у першій гіпотезі, підтверджується лише частково; емпіричний аналіз другої гіпотези щодо впливу незалежних факторів на окремі компоненти ставлення до навчання в академічному середовищі повністю підтверджується. Використовуємо це психологічне дослідження як орієнтир у нашому аналізі.

Загальні показники навчання студентів вказують на тенденцію, що денна форма навчання дедалі більше втрачає свою поширеність. Вчитися на денному відділенні важче і відповідальніше, пред'являються вищі вимоги, витрачається більше часу, тому обирають ДН. Денну форму обирають ті студенти, які надають перевагу живому спілкуванню з викладачем та колегами, дискусійному розгляду навчального матеріалу та прагнуть особистісного та професійного вдосконалення.

Звернемося до аналізу психологічної моделі поведінки студентів ДН. Формальна модель ДН, що розглядається в нашому випадку, змішана: поєднання традиційного (частково аудиторного) та віртуального навчання за допомогою електронної

платформи. Це так звана інституційно-центрована модель ДН. Позааудиторний зв'язок між викладачем та учням здійснюється за допомогою комп'ютерної навчальної платформи. Практика показує, що аудиторні заняття студентами або взагалі не відвідуються, або відвідуються дуже рідко та малою їх кількістю. Передбачуваною причиною невідвідування занять в аудиторії є необхідність попередньої підготовки до зустрічі з викладачем, тому що в даному випадку лекції студентами не читаються (лекції взагалі приймаються елементом навчання, що «віджив», за наявності «скинутої в купу» інформації в Інтернеті), а лише відвідуються консультації (де роз'яснюються питання, які незрозумілі учню при ознайомленні з навчальними матеріалами). Для цього потрібно перегорнути підручник або інший опублікований матеріал і поставити запитання. Часу чи бажання гортати навчальну літературу немає, і питань не виникає.

Іншими словами, необхідність попередньої підготовки до зустрічі з викладачем налаштовує студентів на ухвалення рішення взагалі не відвідувати аудиторні заняття: можливо через страх, що їхня неготовність ставити питання сприйметься викладачем негативно і вплине на майбутню оцінку, з іншого боку, під впливом «адміністративної установки» ще за подання ними документів, згідно з якою основною перевагою ДН є можливість взагалі не відвідувати заняття та бути майже повністю незалежними від викладача. Відвідування аудиторних занять реалізується лише в окремих випадках, коли студент сам усвідомлює, що він нічого не розуміє з навчальних матеріалів з предмета або чув від колег, що отримання задовільної оцінки буде нелегкою справою через складність завдань.

Таким чином, на даному етапі поведінка студентів ДН може бути охарактеризовано: відсутністю «первинного пізнавального інтересу» до навчальної дисципліни; необ'єктивною оцінкою власних розумових можливостей, що базується на невеликому запасі загальної культури; сучасним споживчим ставленням до освіти як до комерційної послуги. Усе це психологічно ставить цю групу студентів на позицію «покупця диплома».

У зв'язку з цим факторний аналіз академічного середовища ДН реально неможливий, оскільки анкета «про задоволеність студентом навчальною дисципліною та викладачем», в якій відображені всі структурні елементи процесу навчання в академічному середовищі, принципово їм не заповнюється через його поверхове знання навчальної дисципліни та небажання вступати у прямий контакт з викладачем. Студент, самотійно визначаючи з його непрофесійної точки зору навчальні дисципліни, руйнує всю ідеологію побудови навчального стандарту, що веде до погіршення якості та неконкурентності його освіти. При цьому він отримує диплом із зазначенням у Додатку всіх навчальних дисциплін, які вважаються ним освоєними.

Отже, аудиторні консультації як елемент навчання здебільшого від початку присутній формально, підтверджуючи лише обрану вузом змішану модель ДН. Другий елемент ДН - електронний підручник або підручник у простій електронній формі та його засвоюваність тим, хто навчається. Тенденція, показана вище, знаходить своє продовження у другому елементі ДН. Психологи давно займаються проблемою — як читається людиною текст на електронному та паперовому носії та який пізнавальний ефект від читання в обох випадках (Велчева В.).

На думку дослідника в галузі цифрового читання Джулії Койро з університету Род-Айленда, перемикання з паперу на екран і назад є лише частиною вирішення проблеми акцентування уваги читача. Її дослідження старшокласників та студентів показує, що читання он-лайн вимагає більшої уваги, ніж читання з паперового носія.

Кожна дія, яку вживає студент у режимі онлайн, дає йому безліч варіантів, які вимагають вражаючої кількості саморегуляції, щоб зрозуміти інформацію, яка потрібна (Корбі Х.). На думку аналітика Цимінг Лу з Державного Університету штату Сан-Хосе, типовим для читацької поведінки з цифрового пристрою є читання "по діагоналі", ніж поглиблене читання (Корбі Х.). Деніел Т. Віллінгем сформулював точку зору, яка може бути застосована і до студентів: сутність полягає не в тому, що діти не можуть утримувати свою увагу, а в тому, що вони не зацікавлені в цьому. Це відбувається тому, вважає автор, що з дитинства їх не навчили принципу: необхідно докласти зусиль, щоб отримати цінне та необхідне (Корбі Х.).

Продовжуючи цю аналогію, слід зазначити, що багато студентів-бакалаврів ДН взагалі не мають інтересу до читання електронних підручників, вони їм бачаться нудною інформацією. За відсутності контакту з викладачем, який міг би «заснувати» інтерес до навчальної дисципліни своєю ідеологією і викладацькими здібностями, необхідні професійної реалізації знання залишаються поза навчальним полем і порушують системність навчання.

Більш того, відучившись перший семестр, дізнавшись технологію «отримання оцінок» без зайвих зусиль, сидячи вдома перед комп'ютером, в умовах відсутності контролю з боку викладача, з електронним підручником на екрані монітора та відповідаючи на запитання тестів «з однією правильною відповіддю», студенти повністю втрачають інтерес до матеріалу.

Особливо незадовільні справи з фундаментальними обов'язковими навчальними дисциплінами перших років навчання, контент яких містить понятійний апарат, і студент повинен їх зрозуміти і знати, щоб рухатися далі. Прогалини у знаннях студентів у цій сфері виявляються при підготовці письмових завдань (курсівих проєктів, кейсів та завдань), які значно складніші за своєю структурою, ніж тести, та перевіряються викладачем, на відміну від тестів, що перевіряються автоматично.

Незважаючи на те, що викладачі публікують на платформі вимоги до структури та оформлення письмової роботи, найчастіше студенти взагалі не звертають на них уваги. Внаслідок чого перевіряються відправлені файли студентських робіт, часто грубо переписані або абсолютно не літературно скопійовані з текстів сайтів Інтернету. Однак і написання викладачем негативної рецензії відповідно до ідеології електронної системи реально не створює необхідного ефекту, оскільки, згідно з принципами оцінки робіт, важлива участь студентів, а не результат. З погляду психології студенту надається апріорі запрограмована система «витягування» його на наступний освітній рівень.

Подібна система веде лише до посилення його споживчої поведінки та підвищення її «статусної значущості» для академічного співтовариства, але зовсім не до покращення якості його освіти у ДН. Що стосується ще одного елемента платформи ДН - онлайн-консультацій, вони зводяться найчастіше до отримання інформації від викладача, якщо ним проводиться розподіл письмових завдань. Інші, крім перерахованих вище, форми роботи зі студентами не практикуються.

Таким чином, індиферентне, суто економічне ставлення студентів ДН до своєї професійної освіти та підігнана до них система організації освітньої діяльності обумовлюються соціально-економічним розвитком сучасного суспільства та його потребами, фінансовим забезпеченням останніх. Таке навчання є «достатнім» для реалізації людського потенціалу лише як звичайні виконавці, але не творці національної економіки та господарства, залишаючись периферією світового економічного простору.

Список використаних джерел:

1. Велчева В. (2018) Який текст ліпший для освоєння: електронний чи друкований , Вилучено з: <https://detskiknigi.com/kak-digitalniyat-tekst-romenya-nachinapo-kojto-chetat-detsata/>
2. Корбі, Х. (2018) 25 тисяч книг у додатку — але чомусь вчитель пропонує дітям на 24 години відмовитися від смартфона. *Православ'я та мир* Вилучено з: <https://www.pravmir.ru/25-tyisyach-knig-v-prilozhenii-no-pochemu-uchitel-predlagaet-detyam-na-24-chasa-otkazatsya-ot-smartfona/>
3. Мінчев, Б. (2015) Біо- та психовіртуальність в еволюційному контексті. *У кн.: Психологія та суспільство. Пловдив: Університетське видавництво «Паїсій Хілендарський», с. 23–33.*
4. Мукова, Л. (2016) Дистанційне навчання: соціально-економічні засади та ефективність (на матеріалі Болгарії). *Економіка. Професія. Бізнес*, №3, с. 81–88.
5. Петькова, Ю. (2015) Історія розвитку дистанційної освіти. Позитивні та негативні сторони. *Успіхи сучасного природознавства*, №3, с. 199-204.
6. Янкулова, Й. (2015) Психологічні особливості відношення студентів к вченим в академічному середовищі. *У кн.: Психологія та суспільство. Пловдив: Університетське видавництво «Паїсій Хілендарський», с. 34–46.*